

تحلیل شاخص‌های کیفی
اقتصادی- اجتماعی مبتنی بر
مطالعات و مشاهدات میدانی
در راستای شناسایی محلات غیررسمی
(مورد مطالعه: سکونتگاه غیررسمی علامه در حوزه شهری پاکدشت)

مجید روستا
(کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری)
MAJIDROUSTA@GMAIL.COM

سیاوش پالیزبان
(دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری)
PALIZBAN@GMAIL.COM

چکیده

افزایش سرعت رشد جمعیت جهان در دو قرن اخیر، خصوصاً "افزایش جمعیت شهرنشین موجب تمرکز جمعیت در قطبهای توسعه و رشد شده است. نکته قابل توجه این که شهرهای بزرگ تنها در داخل محدوده خود رشد نمی کنند بلکه ساکنین شهرهای بزرگ به علت هزینه های روزافزون زندگی از جمله مسکن در محدوده کلانشهرها مجبور به تامین سرپناه (اغلب بصورت خودانگیخته) در بافت های خالی و یا روستاهای داخل و یا خارج از حریم قانونی شهرها می گردند. پس از مدتی بعلت جذب مهاجران که بیشتر از ناحیه مادرشهری صورت می گیرد و نرخ بالای رشد جمعیت در این سکونتگاه و همچنین تقاضای فزاینده برای خدمات، فرایند مذکور تنها «وضعیت موجود» تلقی شده و مسئولان و مدیران شهری مجبور به تهیه طرح های توسعه شهری برای این مناطق می گردند. لذا با تعیین خط محدوده و حریم، شاهد بالا رفتن قیمت زمین و مسکن در بافتهای داخل محدوده و بازتولید سکونتگاه های خودانگیخته جدید هستیم. سکونتگاه غیررسمی علامه در حوزه شهری پاکدشت یکی از این موارد است که در نتیجه اشباع جمعیت و کمبود گرانی مسکن و اجاره بهاء در حصارامیر (بعنوان یکی از هسته های جمعیتی الحاقی به شهر پاکدشت) در حاشیه غربی این سکونتگاه بوجود آمده است. آگاهی از ویژگی های کیفی اقتصادی - اجتماعی ساکنین این قبیل سکونتگاه ها می تواند زمینه مناسبی جهت ساماندهی و ارتقاء وضعیت این سکونتگاهها شود.

واژگان کلیدی:

سکونتگاه علامه، حصارامیر، محرومیت، بازتولید اسکان غیررسمی، آسیب های اجتماعی، اسکان نایابی

سکونتگاه‌های خودرو^۱ که با واژگانی چون اسکان غیررسمی^۲، حاشیه‌نشینی^۳ و نظایر آن تعریف شده‌اند، اگرچه ریشه در شهرنشینی ناقص و تحول نیافته حاصل سرمایه‌داری نفتی سالهای دهه پنجاه دارد، اما در سالهای اخیر بویژه در منطقه کلانشهر تهران رو به گسترش بوده است. به حدی که حدود ۲۰-۳۰ درصد از جمعیت کل استان در این قبیل سکونتگاهها زندگی می‌کنند و این مسئله با توجه به وضعیت ساختارها و روند رشد جمعیت و مهاجرت به منطقه شهری تهران و ادامه پدیده شهروندزدایی از شهر تهران ادامه خواهد یافت. برون فکنی مشکلات متعدد نظیر مسکن، کارگاه‌های آلاینده و استفاده بدون برنامه از زمین عملاً^۴ درهم ریختگی و نابسامانی شدیدی را در مجموعه شهری تهران پدید آورده است. (متوسلی، ۱۳۸۵: ۶۴) از طرف دیگر، امروزه مسئله اسکان نایابی^۵ در کلانشهر تهران ابعاد گسترده‌ای پیدا کرده است. بطوریکه بازتاب آن در فقر مسکن^۶ بصورت محلات فرسوده، غیررسمی نمایان است.

بررسی‌های آماری نشان می‌دهد که طی چهار دهه یعنی از ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵ جمعیت محدوده قانونی شهر تهران حدود ۲/۵ برابر شده و از ۲/۷۲ به ۷/۵ میلیون نفر رسیده است، در حالی که در همین مدت، جمعیت مجموعه شهری تهران حدود ۷/۵ برابر شده و از حدود ۷۳۶ هزار نفر به بیش از ۵ میلیون نفر افزایش یافته است. پس می‌توان گفت سهم تهران از جمعیت استان از حدود ۷۹ درصد در سال ۱۳۴۵ به کمتر از ۶۰ درصد در سال ۱۳۸۵ کاهش پیدا کرده است (زنجانی، ۱۳۸۶: ۵۱).

بزرگترین شهرهای منطقه پس از تهران و کرج، یعنی اسلامشهر، شهر قدس، قرچک، باقرشهر، پاکدشت و غیره حاشیه‌نشین‌هایی بودند که به طور غیررسمی شکل گرفته و بعداً به شهر تبدیل شده‌اند. تنها طی ده ساله ۸۰-۱۳۷۰ چهار شهر عمده از نه شهر جدید آن یعنی اکبرآباد، ملارد، پاکدشت و حسن آباد با مجموع جمعیت بیش از ۳۵۰ هزار نفر جزء مراکز حاشیه‌نشین بوده‌اند. در حال حاضر ۱۷ مرکز حاشیه‌نشین، که هر یک بیش از ده هزار نفر جمعیت دارند در انتظار نوبت شهر شدن هستند (سورر، ۱۳۸۷: ۸-۳).

جامعه آماری

قبل از پرداختن به سکونتگاه غیررسمی علامه یا شانزده متری غربی، به معرفی اجمالی شهر پاکدشت و سکونتگاه حصارامیر می‌پردازیم.

شهر پاکدشت با مساحت حدود ۲۳۵۰ هکتار و جمعیت ۱۶۲۵۸۴ نفر (در سرشماری سال ۱۳۸۵) بعنوان مرکز شهرستان پاکدشت در جنوب شرق شهرستان تهران واقع شده است که بعد از انقلاب اسلامی رشد جمعیت بی‌سابقه‌ای را تجربه نموده است (مهندسین مشاور طرح و آمایش، ۱۳۸۷: ۱۵). بررسی روند تحول استقرار جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در محدوده حوزه شهری پاکدشت نشان می‌دهد که تا دو دهه پیش تغییرات جمعیتی و عملکردی در کانون‌های زیستی این حوزه کند و بطئی بوده است ولی به مرور بر شدت آن افزوده می‌شود بنحویکه شدت این گسترش در روستاهای پلشت، مامازند و قوهه و خاتون آباد بیشتر از سایر کانون‌های زیستی حوزه شهری پاکدشت بوده است. ولی پس از اشباع این روستاها و الحاق این مجموعه به شهر پاکدشت، سایر کانون‌های پیرامون پاکدشت جاذب جمعیت مهاجر و کم درآمد می‌گردد. یکی از این مراکز سکونتگاهی حصار امیر می‌باشد. سکونتگاه حصار امیر واقع در دهستانی به همین نام است. این سکونتگاه طی دهه‌ی اخیر با موج مهاجرت‌های شدیدی مواجه بوده است. می‌توان گفت با افزایش خدمات و امکانات و به تبع آن افزایش قیمت زمین و مسکن در هسته اولیه شهر پاکدشت، در پیرامون سکونتگاه‌ها و روستاهای نزدیک به پاکدشت (نظیر حصارامیر) شاهد شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی و تفکیک زمین توسط اهالی بومی این قبیل

روستاها و جمعیت پذیری آنها هستیم. جمعیت حصار امیر از ۳۵۲۷ نفر در سرشماری سال ۱۳۶۵ به ۲۵۲۸۱ نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده است (مرکز آمار ایران ۱۳۸۵). متوسط نرخ رشد سالیانه ۱۰٪ گویای نرخ بالای رشد جمعیت می باشد که زمینه های مساعدی برای شکل گیری سریع هسته های سکونتگاه غیررسمی در این بخش از مجموعه کلان شهری تهران می باشد.

همانطور که ملاحظه شد، نرخ قیمت زمین و مسکن در حصارامیر نسبت به دیگر مناطق شهر پاکدشت پایین تر می باشد لذا این منطقه در دو دهه اخیر یعنی پس از اشباع مهاجران در هسته های اولیه شهر پاکدشت (مامازند، پلشت، قوهه)، بالا رفتن نرخ زمین و مسکن و اجاره بهاء در این مناطق و تشدید این روند به علت رسمی شدن این مناطق و تهیه طرح هادی (طرح جامع در دست تهیه است) و تعیین حریم برای شهر، همواره به همراه شهرک انقلاب، جاذب جمعیت مهاجر از حوزه شهری پاکدشت و از منطقه شهری تهران بوده است.

نکته قابل تامل دیگر این است که در دو سال اخیر شاهد بازتولید فضای غیررسمی جدید الاحداث دیگری در حاشیه غربی حصارامیر می باشیم که به محله علامه و یا شانزده متری غربی معروف است و بصورت خودانگیخته ایجاد شده است. در واقع سکونتگاه حصارامیر نیز مانند هسته های اولیه شهر پاکدشت پس از اشباع جمعیت در اطراف هسته اولیه روستای حصار امیر و بالا رفتن نرخ اجاره بها و مسکن، افراد کم درآمدی سابقه سکونت چندین ساله در حصارامیر و حتی قبل از آن در منطقه شهری تهران و حتی در محلات جنوبی و یا شرق شهر تهران (کیان شهر، شوش، خاک سفید تهرانپارس و...) را داشته اند به این محله جدید الاحداث هجوم آورده اند و جمعیتی حدود ۸۰۰ نفر در زمین های بایر اطراف حصارامیر در مساحتی در حدود ۱۰ هکتار در طول دو سال گذشته ساکن شده اند.

در نقشه شماره (۱) و شماره (۲) موقعیت سکونتگاه های تشکیل دهنده شهر پاکدشت و محله غیررسمی علامه نیز مشاهده می گردد.

عنوان مقاله:
تحلیل شاخص های کیفی اقتصادی- اجتماعی
مبنی بر مطالعات و مشاهدات میدانی
در راستای شناسایی محلات غیررسمی
(مورد مطالعه: سکونتگاه غیررسمی علامه در حوزه شهری پاکدشت)

0 35 70 140 Meters

نقشه کننده:
سماویان باقریان

نقشه شماره (۱): موقعیت هسته های جمعیتی شهر پاکدشت

نقشه شماره (۲): موقعیت سکونتگاه غیررسمی علامه در حاشیه غربی حصارامیر

روش تحقیق

در این تحقیق نتایج حاصل از بازدید از محله، برگرفته از مشاهدات میدانی نگارنده شامل مصاحبه با افراد مطلع و معتمد، بحث‌های متمرکز گروهی (FGD) به صورت تک جنسی (فقط مرد یا فقط زن) و همچنین تکمیل پرسشنامه است. در مصاحبه‌ها سعی شده است علاوه بر صحبت با اهالی محل، افراد مطلع و معتمد نیز شناسایی شوند تا بحث‌های عمیق‌تری با آنان صورت گیرد در کنار بحث‌های متمرکز گروهی تعداد ۱۰۰ پرسشنامه نیز تکمیل گردید تا شاخص‌هایی همچون میزان درآمد، شغل غالب و نرخ بیکاری به گونه بهتری بررسی شوند. در ادامه به تحلیل شاخص‌های مورد بررسی خواهیم پرداخت که بر مبنای یافته‌های میدانی تعریف و تحدید شده‌اند. این شاخص‌ها عبارتند از:

- شغل غالب؛
- برخورداری از تخصص‌ها و مهارت‌های حرفه‌ای؛
- آسیب‌ها و مسائل اجتماعی؛
- محرومیت از خدمات شهری؛
- احساس امنیت؛
- سرمایه اجتماعی؛
- رضایت از زندگی؛
- احساس تعلق به محل؛
- وضعیت بهداشت و سلامت زنان.

تحلیل شاخص‌های کیفی سکونتگاه غیررسمی علامه (شانزده متری غربی)

۴-۱- شغل غالب

در مشاهدات و بازدیدهای بعمل آمده از محله حصار امیر، شغل غالب ساکنین مانند اغلب ساکنین

سکونتگاههای غیررسمی کارگری روزمزد(بنایی،نقاشی ساختمان،کارگران روزمزد شهرداری) همچنین کارگران کارگاههای ریخته گری و تراشکاری و دیگر صنایع در حوزه شهری پاکدشت هستند که محل کار بسیاری از کارگران روزمزد(اغلب نیمه ماهر) شهر تهران می باشد.

شغل نانوايي از مشاغل بحث برانگيز در اين محله به حساب می آيد زيرا آردی که به نانوايي محل تعلق می گيرد از نوع آرد سهميه بندی دولتی نیست و طبيعاً اهالی محل که درآمد چندان بالایی هم ندارند نمی توانند نانی با قيمت ۱۵۰ تومان تهیه نمایند لذا بايد مسافت زيادی را در پی نان روزانه خود طی کنند، علاوه بر اینکه فرد مالک نانوايي نیز دچار ضرر شده است.

از طرف ديگر، اغلب اين ساکنان چند ماه از سال را بيکارند و لذا اگرچه در بين مصاحبه شوندهگان عده ای بيش از ميانهين کل سکونتگاه درآمد داشته اند ولی بعلت بعد بالای خانوار و موقت بودن شغل سرپرست خانوار همگی بدون استثناء از وضعيت مالی و اقتصادی خود ابراز نارضائيتي نموده اند. همين احساس نارضائيتي در مورد وضعيت مسکن برای تمام اهالی صادق می باشد. طبق بازديد های ميدانی هيچ يك از خدمات زیر بنایی در اين ناحيه جديد الاحداث وجود ندارد و برق بصورت غيرقانونی استفاده می شود. آب شرب از روستايی به نام توچال برای اهالی به فروش می رسد. از نظر اسفالت معابر نیز هيچ اقدامی صورت نگرفته است لذا همبستگی آماری بين دو متغير ميزان درآمد و سطح رضائيت از وضعيت مالی و اقتصادی و مسکن بی معنی می باشد.

در کل اهالی اين محله بدليل نداشتن بيمه و وجود چنين مشکلاتی از احساس امنيت شغلی برخوردار نيستند.

◆ ۴-۲- بر خورداری از تخصص ها و مهارت های حرفه ای

در اين محله به دليل اینکه اساساً دسترسی ناچيزی به مراکز آموزشی تخصصی، فنی حرفه ای دارند، اغلب در زمره ی اقشاری قرار می گیرند که فاقد مهارت های شغلی و توانایی های حرفه ای هستند. بازتوليد و تداوم فقر در سکونتگاههای غیررسمی موجب می شود تا ساکنان آنها از تجهيز خود به تخصص های شغلی و توانمندسازی شان در مينه مهارت های حرفه ای که می تواند در بهبود وضعيت معيشتی آنان موثر باشد، ناتوان باشند. اکثر مطالعات تجربی در کشورهایمانند هندوستان، بنگلادش، سريلانکا، آفريقای جنوبی و... انجام گرفته، نشان می دهد که ساکنان سکونتگاههای غیررسمی فاقد مهارت های شغلی هستند و اين خود دلیلی برای وجود معضل بيکاري و تزلزل شغلی می باشد.

بر اساس انواع نا توانایی های تعريف شده برای انسان که مشتمل بر «انسان فاقد سرمايه، انسان فاقد مهارت، انسان فاقد آموزش، انسان فاقد اشتغال، انسان فاقد اعتماد به بازار کار، انسان فاقد ارتباط، انسان فاقد نیروی جوانی، انسان فاقد سلامت، انسان فاقد سرمايه، انسان فاقد اشتغال» می باشد ساکنان محله حصار امير بيشتر دچار ناتوانی مهارت هستند، اين نوع ناتوانی ها عمدتاً در مناطق فقير به دليل نبود يا کمبود مهارت است، غالب کشورهای پیشرفته برای رفع اين مشکل راهکار آموزش را انتخاب کرده و پیشبرده اند.

◆ ۴-۳- امکانات آموزشی

با توجه به اینکه محله غیررسمی بعنوان سکونتگاه غیررسمی در تعاریف شهرداری خارج از خط محدوده خدمات شهری محسوب می شود، اما دارای امکانات محدود آموزشی مانند دبستان می باشد، اما اين مرکز آموزشی خود مشکلات جانبی را برای دانش آموزان ایجاد کرده است. معابر مقابل مدرسه آسفالت نبوده و تنها به پخش شن و سنگریزه بر روی اين سطح اکتفا کرده اند اين کار منجر به زخمی شدن محصلان اين مدرسه شده است، از ديگر مشکلات آموزشی اشاره به حضور آموزگاران بی صلاحيت در مراکز آموزشی بوده است. علاوه بر اين وجود پدران بيکار و معتاد که در سطح اين محله متاسفانه زياد هم می باشد، منجر به ترک تحصیل زودهنگام و روانه ساختن آنها به تراشکاری ها و ... می شود و اين خود آغاز شکل گيري پدیده «انسان

فاقد مهارت و سرمایه» می گردد.

◆ ۴-۴- آسیب‌ها و مسایل اجتماعی

معمولاً مناطق سکونتگاههای غیررسمی، محل محرومیت‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و زیربنایی عدیده‌ای هستند که این محرومیت‌ها در کنار سایر شرایط نامساعد اجتماعی برای ساکنین، آسیب‌های اجتماعی مختلفی را نیز به بار می‌آورند. در سکونتگاههای غیررسمی میزان قاچاق، فحشا به دلیل فقر و بیکاری بسیار بالاتر از محلات رسمی شهر است. آسیب‌هایی از قبیل دزدی، تجاوز، مصرف مواد مخدر، دعوا و نزاع‌های فردی و گروهی و... بستر مناسبی برای رشد و نمو دارند. وجود این آسیب‌ها محله‌ی آسیب‌خیز را برای مدت زمان طولانی محله بدنام می‌سازد. برای مثال محله حصار امیر به دزدی، قاچاق و یافتن جنازه‌های مشکوک به قتل و مرگ در اثر مصرف مواد مخدر (بویژه کراک) معروف شده است.

طی بحث‌های متمرکز گروهی و مصاحبه‌های انجام شده با زنان این محله، آنها به وجود آسیب‌های اجتماعی زیر به شکلی بارز اشاره کردند؛ دزدی، تجمع پسران جوان سر کوچه‌ها، متلک پرانی، نزاع، قاچاق مواد مخدر، همسر آزاری بر اثر اعتیاد و ...

بنابراین آسیب‌ها و مسایل اجتماعی مرتبط، می‌توانند یکی از شاخص‌های مناسب برای سکونتگاه‌های غیررسمی باشند؛ به طوری‌که میزان آسیب‌های اجتماعی در این سکونتگاهها نسبت به بقیه نقاط سایر شهر دارای میزان بالاتری است.

◆ ۴-۵- محرومیت از خدمات شهری

تقریباً تمام مناطقی که بیرون از حریم قانونی شهر قرار گرفته‌اند محروم از خدمات رسانی، دستگاهها و نهادهای شهری قرار دارند. البته خدمات شهری شامل موارد مختلفی چون آسفالت خیابانها و معابر، شبکه فاضلاب، جمع‌آوری زباله، انشعاب آب، گاز، تلفن و... است که بعضاً ممکن است بخشی از آنها مانند تلفن، برق به اهالی عرضه گردد. برای مثال محله غیررسمی حصارامیر از امکاناتی مانند برق، تلفن برخوردار و از امکاناتی مانند آسفالت کوچه‌ها و معابر، شبکه فاضلاب شهری، آب تصفیه شده، گاز لوله کشی برخوردار نیستند و تمام خانوارها بصورت غیرقانونی از خدمات شهری استفاده می‌کنند.

◆ ۴-۶- احساس امنیت

حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی از پیامدهای توسعه نامتوازن و نامنظم در نظام شهرنشینی است. بسیاری از مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای در حال توسعه ناشی از رشد و گسترش نابسامان نظامها و فضاهای شهرنشینی بوده است. زمانی که ساختار کلان در توزیع سرمایه با ایجاد نابرابری، برخی از فضاهای منطقه ای مثل روستاها و شهرهای کوچک را محروم می‌نماید به خلق پاره‌ای از نظام‌های وابسته، حاشیه ای غیررسمی، عقب مانده، سکونتگاههای غیررسمی و مهاجر دامن می‌زند. اصولاً حاشیه‌نشینی نوعی بی‌سازمانی فضایی- اجتماعی است که به شکل مستمر اصول و راهبردهای توسعه پایدار جامعه را به چالش می‌کشد. احساس امنیت، احساس مصونیت فرد در مقابل تهدیدهایی است که از جانب کنشگران دولتی و غیردولتی جان، مال، فکر و توانایی افراد را تهدید می‌کنند. مقوله احساس امنیت در رابطه تنگاتنگی با آسیب‌های اجتماعی قرار دارد و معمولاً می‌تواند سکونتگاههای غیررسمی را از سایر نقاط شهری جدا کند؛ بدین معنا که در محلات فقیرنشین و سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل وجود مسائلی همچون درگیری و نزاع‌های خشونت‌بار، وجود افراد معتاد در این مناطق، بالا بودن میزان دزدی، فحشاء، استفاده از مشروبات الکلی و مزاحمت‌های خیابانی و مسایلی از این دست، میزان احساس امنیت پایین‌تر از سایر مناطق شهر است. یکی از موارد اشاره شده در مصاحبه با افراد محلات هدف، خشونت در میان اعضاء خانواده بود. برای مثال یکی از زنان محله که تحت خشونت از سوی همسر معتاد خود است بدلیل هراس از همسرش که او را به دفعات با چاقو تهدید به مرگ کرده است اقدام به شکایت نمی‌کند.

اکثراً زنان محله از حضور مواد فروشان و تجمع جوانان در کوچه‌ها ابراز ترس و نارضایتی کرده‌اند. پدران جوان نیز نگران آینده کودکان خویش در محله جرم خیز حصار امیر هستند.

از نظر ظاهری وضعیت امنیت این منطقه کوچک با توجه به پاسخ‌های موجود، نسبتاً مناسب است. البته نمی‌توان از پاسخ‌ها نتیجه قطعی دریافت نمود زیرا اگرچه موارد قتل و سرقت و توزیع مواد مخدر در بین ساکنان کم می‌باشد ولی احساس امنیت در وجود تمام اهالی منطقه از سطح پائینی برخوردار است. به عبارت دیگر نامنی‌هایی مانند: زورگیری، متلک پرانی، عربده کشی توسط عده قلیلی که از محلات مجاور و بعضاً در این محلات جدیدالاحداث زندگی می‌کنند از طرف پاسخ دهندگان تاکید شده است. لذا با وجود پیگیری نیروی انتظامی در پاکسازی معتادین از زمین‌های بایر اطراف این ناحیه باز هم احساس ناامنی بصورت بالقوه وجود دارد. یکی از دلایل رضایت نسبت به وضعیت امنیت در این ناحیه می‌توان به جمعیت کم ناحیه و از طرف دیگر شاغل بودن اکثر این افراد در مشاغل کارگری است که فرصتی برای اعمال خلاف قانون باقی نمی‌گذارد. همچنین اکثر این افراد متاهل می‌باشند و برای کسب روزی و درآمد حلال برای خانواده خود تلاش می‌کنند و طبق مشاهدات میدانی اغلب قریب به اتفاق این افراد، انسانهایی شریف و پاکدامن هستند که

با حداقل امکانات توانسته اند سرپناهی برای خود دست و پا کنند و دارای پتانسیل های بالای انسانی(بویژه زنان) می باشند.

اکثرا زنان محله از حضور مواد فروشان و تجمع جوانان در کوچه ها ابراز ترس و ناراضیتی کرده اند. پدران جوان نیز نگران آینده کودکان خویش در محله جرم خیز حصار امیر هستند.

◆ ۴-۷- سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی، مؤلفه‌ای است که به کیفیات شبکه روابط اجتماعی بر می‌گردد و اعتماد تعمیم‌یافته یکی از مهمترین مؤلفه‌های آن است. اعتماد تعمیم‌یافته به دو بخش تقسیم می‌شود:

۴-۷-۱- اعتماد اجتماعی.

۴-۷-۲- اعتماد نهادی.

◆ ۴-۷-۱- اعتماد اجتماعی:

به رابطه میان افراد یک محله با سایر محلات شهر و رابطه میان افراد یک محله خاص با یکدیگر عنوان می‌شود.

اهالی محله حصار امیر در میان سایر محلات بدلیل فقر، نابسامانی محله و وجود انواع بزه و جرم در میان محلات دیگر پاکدشت چندان قابل پذیرش نمی‌باشد و متأسفانه سطح وفاق و همبستگی نیز میان اهالی محله پایین است.

◆ ۴-۷-۲- اعتماد نهادی

این نوع سرمایه اجتماعی به رابطه بین مردم و سازمانها خصوصا سازمانهای دولتی می‌پردازد. که در این مورد، ساکنین محله حصار امیر کمترین اعتماد را به نهادهای دولتی بویژه شهرداری دارند، بنابراین سرمایه اجتماعی در این محله بسیار پایین می‌باشد. در صحبت با اهالی مشخص گردید آنها به دفعات برای آسفالت معابر به شهرداری مراجعه کردند، آنها به رشوه‌هایی که برای صدور مجوز خانه سازی به مامورین شهرداری پاکدشت پرداخته‌اند(برای ساخت هر واحد مسکونی بین یک تا دو میلیون تومان) اشاره می‌کردند که این مسئله بیانگر سوء مدیریت شهری است.

وقتی از ساکنین محله حصار امیر پرسیده می‌شود بزرگترین مشکل محله شما چیست؟

همگی نبود آسفالت معابر و نبود یک سطح آسفالته در سطح محله و نبود خدمات پایه ای را عنوان می‌کنند.

در مجموع نتایج بدست آمده حاکی از عدم اطمینان اهالی به کارکنان شهرداری و عدم همبستگی بین اهالی و عدم وجود شورای محل است. زیرا اغلب ساکنین، شناختی نسبت به یکدیگر ندارند. اگرچه ترکیب قومی، اغلب ترک هستند ولی بعلت عدم شناخت از یکدیگر، تقریباً هیچ نوع همبستگی هنوز بوجود نیامده است. همبستگی اجتماعی-اقتصادی این اهالی با اهالی بافت اصلی حصارامیر بسیار بیشتر از داخل محدوده جدیدالاحداث است. یکی از دلایل را میتوان وجود اقوام و دوستان در بافت اصلی حصارامیر و همچنین تازه تاسیس بودن این منطقه بدون هدف اجتماعی مشترک و وجود علقه های اجتماعی و قومی و قبیله ای بین ساکنان تازه وارد این محدوده میباشد.

◆ ۴-۸- رضایت از زندگی

اکثر مطالعات تجربی در مورد سکونتگاههای غیررسمی نشان می‌دهند که ساکنان این قبیل محلات رضایت ناچیزی از شرایط عمومی حاکم بر زندگی‌شان دارند. همچنین وضعیت روحی و روانی اغلب ساکنان(بویژه مردان سرپرست خانوار) در وضعیت نامناسبی قرار دارد. از آنجایی که رضایت از زندگی شاخصی ذهنی و تفسیری است،

لزوماً می‌بایست در کنار سایر شاخصها سنجیده شود. در مورد محله غیررسمی حصار امیر نیز بیشترین حجم این نارضایتی از شرایط عینی حاکم بر این محله می باشد. برای مثال نارضایتی از وضعیت معیشتی، درآمد پایین ماهانه، امکانات و تأسیسات زیر بنایی و خدماتی، ناامنی و آسیب‌های اجتماعی و....

◆ ۴-۹- احساس تعلق به محل

از شاخص‌های حائز اهمیتی است که می‌تواند گویای وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی باشد، میزان احساس تعلق افراد به محله خود می‌باشد که متأثر از عوامل اجتماعی- اقتصادی مختلفی است. معمولاً در سکونتگاه‌های غیررسمی که وضعیت عوامل اجتماعی - اقتصادی چندان مطلوب نیست، لذا افراد اغلب از سر ناچاری در

محلات خود باقی می‌مانند و اگر شرایط مطلوب‌تری فراهم شود به محلات بهتری نقل مکان خواهند کرد. طی مصاحبه‌های انجام شده با ساکنان محله حصار امیر، مشخص گردید با افزایش و بهبود وضعیت خدمات رفاهی در محلات مذکور، میزان دل‌بستگی افراد به این محلات بالا خواهد رفت اما در صورتیکه محلات در همین وضعیت باقی بمانند، افراد ترجیح می‌دهند که به محله دیگری نقل مکان کنند.

◆ ۴-۱۰- وضعیت بهداشت و سلامت زنان

با توجه به نقش کلیدی که زنان در جامعه ایفا می‌نمایند وضعیت بهداشت و سلامت آنان از اهمیت به‌سزایی برخوردار است که متأسفانه زنان ساکن در محلات فرودست و سکونتگاه‌های غیررسمی مانند محله حصار امیر دارای وضعیت نامطلوب مضاعفی هستند. هرگز نمی‌توان وضعیت بهداشت و آموزش‌های ارائه شده به زنان ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی را با آنچه زنان ساکن در محلات عادی شهر از آن بهره‌مند هستند، مقایسه نمود.

وجود تابوهای فرهنگی حاکم در این مناطق شهری، به زنان اجازه ابراز و درمیان گذاشتن مشکلات جسمانی و وضعیت سلامت روحی-روانی خود با دیگران را نخواهد داد؛ بنابراین این زنان نسبت به سایر هم‌جنسان خود در سایر محلات، از حیث ارائه آموزش‌های پیشگیری کننده در باب ابتلاء به انواع بیماری‌های زنان بالاخص بیماری‌های مقاربتی در وضعیت نامناسب‌تری قرار دارند.

در کنار این مسائل، پایین بودن استانداردهای بهداشتی محل سکونت مانند بهداشت محیط زیست، سلامت آب آشامیدنی مورد مصرف خانوارها، به همراه تابوی عدم آموزش مسائل بهداشت جنسی به مردان، زنان محله حصار امیر را به شدت آسیب‌پذیر می‌نماید. این قبیل معضلات جسمی به تبع مشکلات روحی پنهانی مانند استرس، عدم اعتماد به نفس، افسردگی، وسواس فکری و غیره را برای زنان این محله در بر دارد. طبق مشاهدات میدانی از محله حصار امیر، وضعیت بهداشتی کاملاً نامطلوب این سکونتگاه، در کنار نبود آموزش، وضعیت بهداشت و سلامت زنان را در این محله به شاخص قابل تاملی در بررسی سکونتگاه‌های غیررسمی مبدل ساخته است.

یافته‌ها:

- نبود مدیریت واحد شهری و مشخص نبودن جایگاه قانونی حصار امیر در حوزه شهری پاکدشت (با وجود بیش از ۲۵۰۰۰ نفر جمعیت) خود موجب تداوم رشد بدون برنامه و خودانگیخته و بازتولید اسکان غیررسمی در حصار امیر می‌گردد.
- در طول سالهای گذشته، بافت نامتعارف و نامتعادل اجتماعی این سکونتگاه تغییر چندانی نیافته. این پدیده عمدتاً ناشی از تمرکز فضائی و جغرافیائی فقر در منطقه و افزایش جدایی‌های اجتماعی-فضایی جمعیت است. در حال حاضر نیز به دلیل کاهش فرصت‌های تحرک و ارتقای اجتماعی و انباشت مشکلات فرهنگی-اجتماعی، شاهد عدم خود بسندگی اجتماعی و تشدید آن هستیم.
- این سکونتگاه از نظر زیر ساخت‌های کالبدی در وضعیت نامناسبی بسر می‌برد. بطوریکه آب شرب و سیستم دفع فاضلاب واحدهای مسکونی بسیار ناکارآمد عمل می‌کند. همچنین به علت تنوع قومی، همبستگی کمی در بین اهالی وجود دارد و از نظر میزان اعتماد نهادی، اکثر ساکنان نسبت به نهادهای دولتی ابراز نارضایتی و بی‌اعتمادی دارند. اغلب ساکنان نیز به دهک‌های پائین درآمدی تعلق دارند و اکثراً بصورت کارگران روزمزد می‌باشند که چندماه از سال را بیکارند.
- ۱۰۰ درصد جمعیت محله غیررسمی را مهاجران تشکیل می‌دهند و همواره در تصمیم‌گیری‌های نهایی در این سکونتگاه، این اقلیت بومی حصار امیر هستند که قادر به اعمال نفوذ در تصمیم‌گیری‌های مدیران شهری هستند.
- با توجه به میزان نسبتاً بالای جمعیت جوان (۲۹-۱۵) ساله که حدود ۳۵٪ می‌باشد، این سکونتگاه

دارای پتانسیل‌های بالای نیروی انسانی و درکنار آن مسایل اجتماعی و اقتصادی ناشی از ساختار جمعیتی می‌باشد.

ساکنان این محلات به علت تمکن مالی اندک همگی جزء دهک‌های درآمدی پایین محسوب می‌شوند و میانگین درآمد آنها زیر ۳۰۰ هزار تومان است. اگر حداقل درآمد را طبق مصوبه وزارت کار و امور اجتماعی ۲۷۵ هزار تومان در نظر بگیریم ابعاد فقر این ساکنان بیشتر مشخص می‌گردد.

سازمان فضایی در حصارامیر و محله جدیدالاحداث در حاشیه غربی آن، حامل منطق نابرابری (درچارچوب سازمان اقتصادی-سیاسی) در دسترسی به نیازهای پایه زندگی و از جمله مسکن مناسب در منطقه شهری تهران می‌باشد. بازتولید محلات غیررسمی در حاشیه بلافضل حصارامیر گویای تغییر نگرش در برخورد با این گونه سکونتگاه‌ها و تغییر نگرش سازمان اقتصادی ملی در استفاده از فضا (بعنوان بعد مشروط توسعه اقتصادی-اجتماعی) می‌باشد که طرح آمایش می‌تواند رویکرد توانمندی در عرصه ملی و منطقه‌ای و طرح‌های ساختاری-راهبردی در مقیاس حوزه شهری و در نهایت رویکرد توانمندسازی کم‌درآمدان این گونه سکونتگاه‌ها نیز که در یک سر دیگر طیف قرار دارند ابزارهایی برای نوسازی اجتماعی و کالبدی شهرها به شمار می‌روند.

منابع

- ۱- پیران، پرویز (۱۳۸۷) «از اسکان غیررسمی تا اسکان نایابی»، نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، شماره ۲۴-۲۳ وزارت مسکن و شهرسازی
- ۲- زنجانی حبیب‌الله، (۱۳۸۶) آینده‌نگری جمعیت مجموعه شهری تهران، مرکز مطالعات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی
- ۳- سرور، رحیم، (۱۳۸۸)، امنیت اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین حوزه اسلامشهر- رباط کریم، طرح تحقیقاتی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- ۴- صراف، مظفر (۱۳۸۷) «ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کشور در پرتو حکمروایی خوب شهری» نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، شماره ۲۴-۲۳ وزارت مسکن و شهرسازی
- ۷- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، نتایج تفصیلی سرشماری حوزه‌های شهری حصارامیر پاکدشت
- ۸- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن پاکدشت
- ۹- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان تهران
- ۱۰- مهندسین مشاور طرح و آمایش (۱۳۸۷)، «طرح ساختاری- راهبردی شهر پاکدشت»، وزارت مسکن و شهرسازی.